

Zorla Yerinden Edilmenin Değiştirdiği Gündelik Yaşam: Yerleşik ve
Koçer Kürt Kadınların Deneyimleri.

Muhammet Öksüz & Neriman Kılınç

Feminist Tahayyül, 5(1): 56-87.
(Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.57193/FeminTa.2024.56>

ISSN: 2777-6011

feministtahayyül
Cilt 01 - 01.06.2024

Zorla Yerinden Edilmenin Değiştirdiği Gündelik Yaşam: Yerleşik ve Koçer Kürt Kadınların Deneyimleri

Muhammet Öksüz¹ , Neriman Kılınc²

Öz

Bu çalışmada zorla yerinden edilme olgusunun göçebe ve yerleşik Kürt kadınların gündelik yaşam deneyimlerini nasıl farklılaştırdığını ve stratejilere karşı taktiklerini nasıl şekillendirdiğine cevap aranmaktadır. Bu amaçla gündelik yaşamda iktidarın nasıl üretildiğini Henri Lefebvre’den, iktidarın nasıl tüketildiğini Michel de Certeau’dan ödünç alarak anlamaya çalışıyoruz. Lefebvre’nin iktidarını De Certeau’nun taktikleriyle birleştirilerek Deniz Kandiyoti’nin ataerkil pazarlık kavramı ile geliştiriyoruz. Zorla yerinden edilmenin Kürt kadın hareketinin eril restorasyon koşullarını oluşturduğunu ve kadınların buna “kadın restorasyonu” yaklaşımıyla cevap verdiğini iddia ediyoruz. Zorla yerinden edilme deneyimi derin acılara, eşişsizliklere ve travmalara sebep olsa da aynı zamanda siyasallaşma eğilimini güçlendirmiş ve ataerkil kodları sarsarak erkekliliği birçok bakımdan krize sokmuştur. Göçebe ve yerleşik kadınlar zorla yerinden edilme öncesi ve sonrası farklı iktidar ilişkileri içerisinde pratik ettikleri taktikleri yani ataerkil pazarlık ve kadın restorasyonları da farklı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gündelik yaşam, kadın restorasyonu, yerleşik ve Koçer Kürt kadın, ülke içi yerinden edilme, Siirt

---

¹ Ankara Üniversitesi/Siirt Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, muhammetoksuz@siirt.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2255-3111

² Ankara Üniversitesi/Siirt Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, nerimanklnc@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5180-9032

Makale Geliş Tarihi: 22.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 09.02.2024

Everyday Life Changed by Forced Migration: Experiences of Sedentary and Koçer Kurdish Women

Abstract

This study seeks to answer the question of how the phenomenon of forced displacement differentiates the everyday experiences of nomadic and sedentary Kurdish women and how it shapes their tactics against strategies. For this purpose, we borrow from Henri Lefebvre on how power is produced in everyday life and from Michel de Certeau on how power is consumed. Combining Lefebvre's power with de Certeau's tactics, we provide an opening to Deniz Kandiyoti's concept of patriarchal bargaining. We argue that forced displacement creates the conditions for the masculine restoration of the Kurdish women's movement, and that women respond with a 'women's restoration' approach. We use qualitative research methods with an interpretivist approach to answer the research questions. As a result, although the experience of forced displacement has caused deep suffering, inequalities and traumas, it has also increased the tendency towards politicisation and has shaken patriarchal codes, putting masculinity in crisis in many ways. The tactics used by nomadic and sedentary women within the different power relations before and after forced displacement, i.e. patriarchal bargaining and women's restoration, were also different.

Keywords: Everyday life, women's restoration, sedentary and Koçer Kurdish women, internal displacement, Siirt

Giriş

Zorla yerinden edilme, bir yerde ani gelişen ve çoğunlukla insanların hazırlıksız yakalandığı bir olgudur. Bu olgu, bazen ülke içi yerinden edilmiş kişileri yaratırken bazen de ülke sınırları dışına kaçarak başka ülkelere sığınan mültecileri ortaya çıkarmaktadır. Bu gruplar zorunlu göçe hazırlıksız yakalanmalarının yanında, göç ettikleri yeni topluluklara dahil olduklarında hayatları zorlaşmakta, şiddetin birçok türüyle karşılaşmakta, yoksullukla, dışlanmışlıkla ve ait olmadıkları bir yere uyum sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmaktadır. Türkiye örneğinde 1990’larda böylesi bir ülke içi yerinden edilme olgusu Türkiye’nin güneydoğusunda yoğun ve kitlesel olarak deneyimlenmiştir.

Türkiye’de zorla yerinden edilme olgusunun ele alındığı erken dönem çalışmalarda sıklıkla erkeklere söz verilmiş ve kadın deneyimi salt mağdur olarak kodlanmıştır. Üstelik erkeklik ve kadınlık meselesi de benzer şekilde salt etnik kategoride incelenmiştir (Galip, 2021: 510). Bu inceleme, Kürt siyaseti, iç dinamikler ve uluslararası bağlamlar dikkate alınarak yapılmıştır. Ancak Koçer³ ve yerleşik Kürt kadın ve erkek deneyimlerinin farklı olduğu gözden kaçmıştır. Öte yandan Kürt kadınları postkolonyal feminizm perspektifiyle Üçüncü Dünya kadınlarının monolitik yanlış temsillerini hedef alan ve karşılaşılan baskıları evrenselleştirirken yerele özgü bağlamların deneyimlenme biçimlerini göz ardı edilmesine eleştiri getiren çalışmalara da rastlanmaktadır (Galip, 2021: 512). Aynı şekilde Kürt kadın hareketi de toplumsal cinsiyetin Batı perspektifiyle yorumlanmasına meydan okumaktadır (Erel ve Açıık, 2020: 482). Batı perspektifli yorum, Kürt kadınının Türkiye’deki kadın hareketinin dışında kalmasına ve uzun süre bu konuyla elitist, merkezîyetçi bir perspektifle ilgilenilmesine neden olmuştur. Bu perspektif toplumsal sorunlara çözümü modernleştirici araçların ve gereçlerin Kürt kadınına ulaştırılması olarak görmüştür (Ertürk, 1993: 208).

---

³ Göçebe Kürt kadınlar için Koçer ifadesi kullanılır. Koçer ifadesi Kürtçe “Koç” olan ve Türkçesi de göç anlamına gelen ifadeden türemiştir (Farqini, 1992).

Kürt kadını olgusuna böyle yaklaşıldığında “Doğulu kadın” imajı yeniden üretilmekte ve bu inşa üzerindeki maddi etkiler teorileştirilmektedir. Buradaki kadın, “doğudadır”, “mutlak mağdurdur”, “cahildir”, “pasiftir”, “kurbandır”, “feodal ilişkiler içindedir”, “kurtarılması gerektir”, “dinin baskısı altındadır” gibi kalıp yargılar, Kürt kadını yapan-eden bir özne olarak görmeyi zorlaştırmaktadır. “Mağdur Kürt kadını” kategorisi ile yapılan bu yaklaşımdaki çalışmalar kadını yeniden mağdur etmektedir. Bunun yanı sıra sadece aktif siyasette yer alan Kürt kadınları inceleyen (Üstündağ, 2019) çalışmalar var olmakla birlikte bunlar da kadınlık kategorisindeki görünümünün silikleşmesine ve yanlış temsile neden olabilir. Bu yüzden araştırmacılar (Nilsson, 2018; Keneş, 2019) yerleşik ve Koçer Kürt kadınların özel ve kamusal mekândaki gündelik yaşam deneyimlerine ve ortaya çıkan sorunlarla baş etme taktiklerine ayrıntılı bir şekilde odaklanılmasını önermişlerdir.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları literatüründe özellikle Koçer kadınlar hakkında yapılan çalışmalar oldukça yetersizdir. Koçerlere yönelik ilginin azlığının sebebi zorunlu göç sonrasında hepsinin zorla yerinden edilme şemsiyesi altında birleştirilerek olgusal hata yapılması ile ilgilidir. 2000’li yıllardan sonra Koçer topluluğuna ve Koçer kadınlara ilgi artsa da yerleşikliğin göçebelikten üstünlüğü çizgisinde Şarkiyatçı bir perspektifle ele alınmakta, göçebeliliğin bizzat kendisinin verili olarak ataerkilliği ürettiği ima edilmekte ve bu nedenle kadınların dezavantajlı olduğu söylenerek bir alt kültür olarak yorumlanmakta ve kadınlar pasifize edilerek mağdur rolüne büründürülmektedir (Göral, 2007; Dağ, 2019).

Bu çalışmada verilerini topladığımız katılımcılar, ne aktif siyasetin içerisinde yer alan kadınlardan oluşmakta ne de mutlak mağdur olarak görülebilecek kadınları kapsamaktadır. Çalışma gündelik yaşamın içerisinde kenti deneyimleyen kişilere odaklanmaktadır. Bu yüzden zorla yerinden edilen Siirtli yerleşik ve Koçer Kürt kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin nasıl farklılaştığını ve taktiklerinin nasıl yeniden şekillendiğini anlamak bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu problemi çözmek için ilk olarak gündelik yaşam teorileriyle yola çıkıyoruz. Lefebvre’nin gündelik yaşamda iktidarın üretimini ve De Certeau’nun iktidarın tüketimini merkeze alarak mekânsal perspektife odaklanıyoruz. Lefebvre’nin iktidar

kavramını De Certeau'nun taktik kavramı ile birleştirerek Kandiyoti'nin ataerkil pazarlık (*bargaining with patriarchy*) tartışması üzerinden bir yaklaşım geliştiriyoruz. Bunu yaparken de zorla yerinden edilme ve Kürt kadın hareketinin erkeklik krizi oluşturarak eril restorasyona (*masculinist restoration*) (Kandiyoti, 2016) zemin hazırladığına, en olarak da kadın restorasyonunun (*women's restoration*) devam ettiğini savunuyoruz. İkinci olarak bu problemin çözümüne nasıl bir yöntemle cevap aradığımızı ifade ediyoruz. Üçüncü olarak araştırma probleminin temel noktalarından biri olan ülke içi yerinden edilmenin Siirt'teki arka planını sunuyoruz. Bulgular kısmında teorik çerçeveden hareketle kadınların çeşitli iktidarlara gösterdikleri taktikleri, pazarlıkları ve restorasyonlarına yer veriyoruz.

Gündelik Yaşama ve Feminist Perspektife Dair

Kentsel mekân gündelik yaşamın mekânıdır. Gündelik yaşam hem kenti biçimlendirmekte hem de kent sakinlerini içine katarak kentsel alanı değiştirecek politik bir mekân sağlamaktadır (Akış, 2017). Kent bir karşılaşma alanı olduğu için kentsel gündelik mekân hem çatışma hem de zenginlik kaynağı olarak görülmektedir (Bennett, 2013: 16). Kişilerin ve grupların birbiriyle ilişkilerini ve konumlarını belirleyen şey hem kendi içinde ve dışında hem de bu ikili durumları aşan genel iktidarın varlığıyla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle gündelik yaşama ilişkin üretilmiş teoriler iktidara odaklanmaktadır. İktidarın üretilme pratiğini gündelik yaşamla okuyan Lefebvre, aşına olunanın bilinmez olduğunu ve aşınalığın insanları ve iktidar yapılarını örttüğünü söylemektedir (2013a: 20).

Lefebvre'e göre ne kadar çok mekân, yer, insan ve yaşam tarzı varsa; o kadar da gündelik yaşam vardır (2013a). Tüm pratikler ve iktidar ilişkileri, mekân üzerinden gündelik yaşamın içerisinde işliyorsa; gündelik yaşam kökten değiştirilmeden toplum değiştirilemez. Toplumun değiştirilmesi için de gündelik yaşamın değiştirilmesi zorunludur (Lefebvre, 2013b). Çünkü başka bir dünya hayali, ancak başka tarzda yapıp etme biçimleri ile mümkün olur. Lefebvre, bu yaklaşımlarıyla kenti diyalektik bir mekân olarak ele almak suretiyle modern gündelik yaşama kapsayıcı bir yaklaşım sağlamaktadır (Highmore, 2002). Lefebvre'in fikirleri

okunurken kentin gündelik yaşamına hükmeden iktidarın bireyi kuşattığı ve bireyin yapacak bir şeyi olmadığı izlenimi verse de esasen diyalektiğe yaptığı vurgu, aktörün eylemliliğine işaret etmektedir (*a.g.e.*). Çünkü iktidarın eyleyebilmesi için aktörün davranabilmesi, seçim yapabilmesi ve zaman zaman başkaldırabilmesi gerekmektedir.

De Certeau (2008) ise iktidarın nasıl üretildiğinden ziyade, zayıf olan tarafından bu iktidarın nasıl tüketildiğini incelemektedir ki bunun için de iktidarın yaptığı her bir eylemi *strateji*, buna karşılık olarak zayıfın iktidarın stratejisine karşı ürettiği şeyleri de *taktik* olarak tanımlamaktadır. Taktik, stratejilere karşı zayıfın sanatıdır. Taktik, iktidar aracılığıyla tanımlanmakta oysa strateji, iktidarın varlığının ön kabulüyle hareket etmektedir (Wacquant, 2011). Zayıf, sürekli olarak iktidarı parçalamaya çalışmakta ve onu tüketerek yeniden yazmaktadır. Böylece stratejiye karşı taktik ve taktiğe karşı strateji üretilerek sonsuz bir döngü ortaya çıkarılmaktadır.

Taktik, iktidara rağmen bir araçsa o halde taktik iktidarın yokluğuyla da tanımlanabilir. Taktiğin varlığının iktidarın varlığına bağlı olmasının nedeni, iktidar dallarıyla gündelik yaşama sızabilmesinde, konutun tüm labirentlerinde dolaşıp oraları işgal edebilme gücünde yatmaktadır (De Certeau vd. 2015). İktidarın bu genişliğine rağmen gündelik yaşamın kendisi düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek, yani işi aktör lehine yürütmek için herkese binlerce yol-yordam sunmaktadır (De Certeau, 2008). Bu, kimi zaman düzeni kabul etmiş ve içselleştirmiş gibi gözükme şeklinde bile olabilir. Taktiklerde düzen açıkça reddedilmez, düzenin içinden, düzenden uzaklaşmadan kaçıp kurtulunur (*a.g.e.*).

Taktikler ve stratejiler, belli bir mekânda gerçekleşir; bu ilişkileri ortaya koymak için taktik ve strateji arasındaki farklara odaklanmak gerekir (De Certeau, 2008). Bu farklar, aynı zamanda mekânsal farklılaşma ve mekânın kodlarının çözülmesi anlamına da gelmektedir. Bu nedenle De Certeau çalışmalarında konut, mahalle, kent, sokak, köşe başı gibi belli mekânsal birimlere yer vermektedir. Mahalleyi ilk olarak mekânsala ilişkin nicel verilerle ele almakta ve maddi göstergelere odaklanmakta, ikinci olarak gündelik yaşamın sosyo-etnografik

çözümlemesini yapmaktadır (De Certeau vd., 2015). Bunu yaparken de sembolik anlamlar üretmekte; mahalleyi konutun genişletilmiş hali olarak ele almaktadır (De Certeau vd. 2015). Hatta mahallenin oluşumunu kentsel mekâna karşı bir taktik olarak yorumlamaktadır (De Certeau vd. 2015). Çalışmasının birçok yerinde mekân kavramını kullanır. Bu yaklaşıma göre mekân, birbirinin dışında yer alan, birbirlerine göre karşılıklı dışsallıkları, iççelikleri, yakınlık ya da uzaklık bağlantıları olduğu kadar üstünde, altında ve arasında tanımlanan ayrı ve bir arada konumlardan oluşan bir alandır (*a.g.e.*).

Kadınlar gündelik yaşamda eylerken birçok iktidar ile karşılaşılır: devlet, din, etnisite, erkek iktidarı vb. Bu iktidarlara biçimlerine çoğu zaman da iç içe geçmiş şekilde maruz kalırlar. Kadınlar gündelik yaşam içinde bu iktidarlara açık, örtük, içselleştirilmiş veya öyleymiş gibi karşılaşılır. Gündelik yaşam içerisinde kadınlar mekânda eylerken bu iktidarlara cevap verirler. Ataerkil pazarlık ise kadınların sistemin içinde kalarak edindikleri güç ile sürekli müzakere ve mücadele etmeyi tanımlamaktadır (Kandiyoti, 1988). Ataerkil pazarlığın bu makaleye dahil edilme nedeni kadınların haklarını savunmak için benimsedikleri yolların ancak içinde buldukları sistemin mantığı ile açıklanabilmesidir (Çağlayan, 2006: 45). Bu kavram, Scott'un (1985) bahsettiği zayıfların silahı ile oldukça uyumludur. "Zayıf olanlar" eşitsiz ilişkilerle baş edebilmek için bir dizi gündelik direnişler sergilemekte ve oyunun kurallarını kendi lehlerine çevirmektedir. Fakat öte yandan Gramsci'nin (2020) *hegemonya* ve Bourdieu'nun (Eagleton ve Bourdieu, 1992) *doxa* kavramları bazen kimin neyi neden yaptığının farkında olmaması, belli ölçüde egemen görüşün güç kullanmadan fikirlerini içselleştirebilmesi konusunu açıklamak için ele alınabilir, bazı taktiklerin çıkmaza girdiğini görmemizi sağlarlar. Fakat *doxa* ve *hegemonya* koşulları sarsıldığında ataerkil koşullar krize girmektedir ve "zayıf olanlar" ataerkillik eril restorasyon (Kandiyoti, 2016) sürecine dahil olurken taktikleri ve silahları yeniden üretebilecekleri bir zemin elde etmektedir. Eril restorasyon ataerkilliğin tam olarak güvende olmadığı düşünüldüğü zamanlarda erkeklik krizinin ortaya çıkmasıyla daha yüksek düzeyde ve daha çeşitli ideolojik devlet aygıtlarının kullanılması gerektiği bir noktada devreye girmektedir (*a.g.e.*). Hızlı sosyal, ekonomik ve siyasi değişim geleneksel erkek cinsiyet normlarının birçok yönünü işlevsiz hale getirmiştir.

Bu işlevsizlik erkekliğin istikrarsızlığına yol açarak erkeklik krizini ortaya çıkarmıştır. Böylece erkekliğe ilişkin geçmişin imajları ile bugünün gerçekleri arasındaki belirgin çelişkiler ortaya çıkmıştır. Zorla yerinden edilme Kürtleri bambaşka bir sosyo-mekânsal zemine ve iktidar ilişkilerine taşımış ve birçok şeyle birlikte erkekliği de krize sokmuştur. Kürt kadın hareketinin benimsediği erillik eleştirisi politikasıyla erkeklik bu sefer içeriden ikinci bir kriz yaşamıştır. Bu krizler Kürt erkekliğini müzakere yoluyla eril restorasyona açmıştır. Kandiyoti'nin eril restorasyon olarak tanımladığı duruma bir taktik olarak kadın restorasyonu (*women's restoration*) (yazarların kavramı) bir cevap olarak karşımıza çıkabilir. Nasıl ki belli koşullar altında erkeklik krizi ortaya çıkıyorsa ve erkeklik buna karşılık bir cevap niteliğinde erilliği restore ediyorsa aynı şekilde erillik restore edilirken de kadınlık yeniden konumlanmakta ve restorasyona girmektedir. Bu açıdan eril restorasyon Lefebvre'nin iktidarın yeniden üretimine karşılık geliyorsa kadın restorasyonu da De Certeau'nun taktiğine karşılık gelmektedir. Görüldüğü üzere gündelik yaşamın içinde üretilen iktidar (Lefebvre) ve buna verilen cevap niteliğindeki taktikler (De Certeau) sürekli dinamik bir sürecin içine dahil olmaktadır.

Yerleşik ve Koçer kadınlar zorla yerinden edilme öncesi ve sonrası gündelik yaşamın içinde muktedirlerin karar ve eylemlerine maruz kalmıştır. Zorla yerinden edilme öncesi ve sonrası toplumsal ekonomik ve politik koşullar farklıdır. Bu farklılık aynı zamanda yerleşiklik ve göçebelik arasındaki farkla ilgili olduğu gibi göç sonrasında göçebeliliğin yerleşikliğe zorlanması ile ilgilidir. Farklı zamanlarda Kürt kadınlarının gündelik yaşamda karşılaştıkları hegemonik görünlüğe birçok şekilde taktikler yoluyla cevaplar vermişlerdir. Bu açıdan bu çalışma iktidarın üretimine karşı yerleşik ve Koçer kadınların kendi özgünlükleri içerisinde verdiği cevapları (taktik) ataerkil pazarlık, kadın restorasyonu kavramları ışığında incelemektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada anlamacı/yorumlamacı bir anlayışla nitel bir araştırma metodolojisi benimsenmiştir. Zorla yerinden edilerek Siirt kentine yerleşen ve gündelik yaşam pratikleri

ister istemez değişen iki yerleşik ve üç Koçer Kürt kadınla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Gündelik yaşama ilişkin teorilerin ifade ettiği iktidarın üretilme biçimleri ve buna yönelik sergilenen taktikleri anlamının yollarından biri kadınların deneyimlerine ve mikro ilişkilere odaklanmaktır. Bu mikro ilişkileri ve taktikleri anlamak için yorumlamacı-nitel araştırma metodolojisi oldukça faydalıdır. Görüşülen kişiler seçilirken hayatlarının belli bir döneminde zorla yerinden edilme öncesini deneyimlemiş olmasına dikkat edilmiştir. Bu özellik katılımcıların çoğunun anadillerin dışında başka dil bilmemelerini, Türkçe eğitime katılamamalarını ve yaşadıkları zorlukların sonucu olarak siyasallaşma eğilimleri olmasını da beraberinde getirmiştir. Bu özellikler aynı zamanda hem katılımcıların hem de ailelerinin işgücü piyasalarında yoğun beden emeği gerektiren işlerde çalışmasına neden olmaktadır. Görüşmeler katılımcıların kendi doğal ortamlarında kendi anadillerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında ses kayıtları alınmış ve bu ses kayıtları Türkçeye çevrilerek çözümlenmiştir. Her bir görüşme ortalama 45 dakika sürmüştür. Katılımcılara farklı isimler verilerek anonimleştirilmiştirler. Çözümlenen veriler MAXQDA 2022 nitel veri analizi yazılımı aracılığıyla kodlanmış, belli temalar ve alt temalar elde edilmiştir. Oluşturulan temalar farklı katılımcıların söylemlerinin ortaklaştığı ve farklılaştığı bağlamlara göre düzenlenmiştir. Temalar ve alt kodlar oluşturulurken ilgili literatürün kavramlarının yanında katılımcıların kendi özgünlükleri dikkate alınmıştır.

Bilgi üretiminin konumsallığı kimin ne şekilde ve nasıl bilebileceğini gösterir (Deniz, 2017). Bilgiyi üretenin konumlandırma ihtiyacı üretilen bilginin türünün, onu üretenlerin kim olduğuna bağlı olarak değiştığı için (Rose, 1997) oldukça önemlidir. Araştırmacılardan birisi ülke içi zorunlu göçü kendisi de deneyimlemiş ve aynı zamanda yerinden edilmiş yerleşik ve Koçer Kürtlerin yaşadığı mahallelerde sosyalleşmiş Siirtli Kürt bir kadındır. Görüşmeleri sadece kadın araştırmacı yapmıştır. Onun pozisyonu sayesinde hem kadın katılımcılarla daha rahat diyalog sağlanmış hem de katılımlı gözlem için çalışmaya içeriden bir bakış kazandırılmıştır. Bu sebeple kadın araştırmacının gündelik deneyim ve gözlemleri bulgular kısmında yer almaktadır. Araştırmacılardan bir diğeri çalışmaya konu olan grupları değişik yönleriyle incelemiş ve Siirtli olmayan ama orada yaşamış profeminist erkek bir araştırmacıdır.

Bu araştırmacı hem içerden hem de dışardan bir konumda çalışmaya katkı sağlamıştır. Bu alışma için Ankara Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından izin alınmıştır.⁴

lke İçi Yerinden Edilme ve Yeniden Yerleşme

Nüfusun lke içi yerinden oluşu, Türkiye'nin 1980'lerin ortaları ile 1990'ların sonu arasında deneyimlediği önemli sosyo-demografik olaylardan biridir. Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusunda devletin güvenlik gleri ve ayrılıkçı silahlı gruplar (PKK) arasında meydana gelen çatışma ve buna bağlı olarak oluşan güvensiz ortam, önemli miktarda nüfusun zorunlu yerinden olmasına neden olmuştur (Yüceşahin ve zgr, 2006). Siirt'in Eruh ilçesinde 1984'te PKK'nın karakol baskınları ile başlayan olayların tırmanması sonucunda 1987 yılında Siirt'in de içinde bulunduğu sekiz ilde Olağanüstü Hal ilan edilmiştir. Ardından kırsal alanlarda yaşayan yerleşik ve göçebe topluluklar bir Şekilde ge zorlanmıştır. Köylüler ya korucu olarak köylerinde kalmaya devam etmiş ya da bunu kabul etmeyenler köylerini terk etmek zorunda kalmıştır. Devlet ile PKK arasında kalmamak adına korucu olmayanlar, Őehre geldiklerinde bu görevi kabul etmedikleri için hain olarak damgalanmış; zaten zor olan g ve kente yeniden yerleşme süreci, onlar için daha da zorlu hale gelmiştir. Kesin sayılar bilinmemekle birlikte bazı çalışmalarda Siirt ilinde 20-39 bin arasında zorla yerinden edilmiş kişinin olduğu tahmin edilmiştir (Yüceşahin ve zgr, 2006; Tuncel ve Gündoğmuş, 2013). Ancak ani gelişen bir olgu olarak zorla yerinden edilme, sadece iki lokasyon arasında yer değiştiren insanlar ve onların sayılarından ibaret değildir. Aksine bu durum psikolojik, sosyo-politik, ekonomik ve mekânsal pek çok sonucun doğmasına neden olan karmaşık bir olgudur.

Belli bir grup insan sadece belli bir mekândan başka bir mekâna isteği dışında gönderilmemiş, aynı zamanda yerinden edilen bu insanların devlet, toplum, ekonomi, doğa ve mekân ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin biçimi de değişmiştir (Keneş, 2019). Bu nedenle zorla yerinden edilme deneyimi yaş ve cinsiyet farklılıklarını da içererek kültürel travmalara

---

⁴ Tarih: 28.11.2023; Sayı: 1203322

yol açmış; insanların varlıklarıyla yoksullaşmasına, tokken aç kalmasına, kendi kendine yeterken başkasına muhtaç olmasına ve yeni bir mekânda farklı gruplarla bir arada yaşamasına neden olmuştur (Tekin, 2011: 98). Bazı araştırmalar kente sonradan damgalanmış şekilde gelenlerin, kentten dışlanabildiğine, belli mekânlarda yaşamaya mecbur bırakıldığına ve belli işlerin etnikleşmesine neden olabildiğine işaret etmektedir (Öksüz ve Özgür, 2021). Siirt'teki zorla yerinden edilme sonrası belli tarzda ve üslupta politik-ekonomik hayatın aktığı sisteme dahil olmak zorunda kalan insanlar kentin talep ettiği sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerle yapma etme biçimlerine uyum sağlamakta zorlanmıştır. Öte yandan Siirt'te zorla yerinden edilenlerin genel olarak "Kürt" şeklinde ifade edilmesi birçok yapıyı ve süreci gizlemiştir. Oysa zorunlu iç göçmenler esasen yerleşik ve göçebe Kürtler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ek olarak ise, bu gruplar içinde de önceki yaşam alanları, geçim kaynakları, cinsiyet, yaş grupları, engellilik durumu gibi farklı kişisel özellikleriyle alt kategoriler bulunur. Ayrıca bu alt kategorilerdeki insanların becerileri, sahip olduğu araçlar, kültürel birikimleri, kentin sosyal yaşamına ve ekonomisine dair önceki deneyimleri de farklıdır (toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi sosyal kategoriler arasındaki ilişkinin keskinliği için bkz. Valentine, 2007).

Yerleşik Kürtler zorunlu olarak kentlere gelseler de yerleşik olma halleri devam etmiştir, fakat Koçerler zorla yerinden edildiklerinde aynı zamanda göçebelikten yerleşik yaşama da geçmeye zorlanmış ve yaşam pratikleri, temel ekonomik faaliyetleri kökten değişmiştir. Ekonomik faaliyetin önemi düşünüldüğünde faaliyetin değişmek zorunda kalması Koçerleri dış etkilere karşı hem daha savunmasız hem de daha saldırgan yapmıştır. Koçerler yerleşik olan grupları *Demani* yani oturan, oturmuş olarak tanımlamaktadır, onlara göre oturmuş bir hayat, göçebe bir hayata göre sıkıcı ve bunaltıcıdır (Biçim, 2012). Koçerler yerleşiklere güvenmemekte, onları *cahş* yani sığa, paralı asker olarak adlandırmaktadır (Özgen, 2007). Bu farklı adlandırmalar kimlik planında bir tür sınır koyucu işaret olarak işlev görmektedir (Öksüz, 2020). Kentin yerleşikliği onlara gürültülü, havasız geldiği gibi bu koşullarda çocuklarının peynir ve yoğurda ulaşamazlarsa açlıktan öleceğini düşünmüşlerdir (Biçim, 2012). Koçerleri farklı kılan bir başka özellik zorla yerinden edilme sürecine kadar devletin ideolojik aygıtları olan okul, din, aile, hukuk, sendika, haberleşme ve kültür gibi

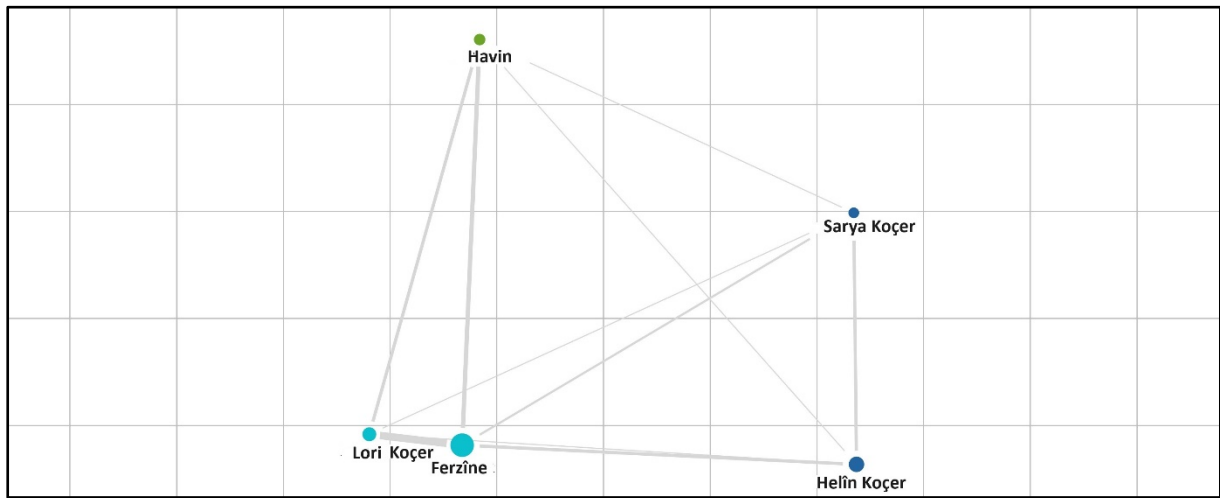
alanlarla yerleşiklerden çok farklı ilişki kurmuş olmalarıdır. Okullaşma ve Türkçe konuşma oranı ya düşüktür ya da hiç yoktur, dini yorumlama tarzları ana akımdan farklıdır, yurttaşlık haklarının çoğunu kullanamamışlardır, birçoğunun kimlik kartı yoktur, çoğu oy kullanmamıştır ve haberleşme araçlarına erişimleri kısıtlıdır (Öksüz, 2020). Koçerlerden farklı olarak yerleşik Kürtler, zorla yerinden edilme öncesi kentle teması daha fazla olan bir gruptur ve kente ilişkin bazı sosyal ve mekânsal imkânlarla erişebilmiştir. Yerleşik ve göçebe Kürtler ve Arapların birbirine karşı farklı şekilde sosyal konumlanmaları kentin mekânsal organizasyonunu da şekillendirmiştir. Eski Siirt denilen ve kentin merkezi konumu olarak tarif edilen bölge, konut stoku görece fazla bir alan olduğu için gelenler ilk olarak buraya yerleşmiştir. Bu alana yerleşemeyenler ise kentin farklı bölgelerinde geniş mahalleler kurmuştur. Araplara en yakın bölgelerde ve bazen de onlarla iç içe yerleşik Kürtler yaşarken, Kürtlerin içinde ve en uç yerlerde de Koçerler yaşamlarını sürdürmüştür. Yerleşik Kürtler bu bakımdan Koçerler ile Araplar arasında bir tampon bölge oluşturmuştur.

İktidarın Duvarlarına Gedikler: Taktikler, Ataerkil Pazarlıklar ve Kadın Restorasyonu

Özelde yerleşik Kürt ve Koçer kadınlar genelde ise Koçer ve yerleşik Kürt toplulukları farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahiptir. Birçok ortak noktaları olsa da gündelik yaşama ilişkin yapma etme biçimleri bu farklılıklara dayanmaktadır. Sahip oldukları farklı özellikler zorla yerinden edilme öncesi, sırası ve sonrasında taktiklerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Yapılan görüşmeler sonrası ortaya çıkan metinler üzerinden her bir bağlama göre farklı temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Bu tema ve kodların içerikleri ve bağlamları her bir kişide belli farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıkları aşağıda yer alan katılımcıların kod haritasında görmek mümkündür (Şekil 1). Katılımcıların birbirine göre konumları ve konumlar arasındaki çizgiler oluşturdukları kod ilişkisini göstermektedir. Katılımcıların şekil büyüklükleri de toplam metnin içindeki oransal temsillerini yansıtmaktadır. Buna göre en fazla metin ağırlığına Ferzîne sahipken en fazla kod ilişkisi Ferzîne ile Lorî arasındadır. Bu şu anlama gelmektedir; Ferzîne ve Lorî benzer bağlamlarda, benzer kod üretmiştir. Sarya ve Helîn

de benzer bağlamlarda kodlar üretseler de aralarındaki ilişkinin yoğunluğu önceki iki kişi gibi değildir. Havîn ise diğer ilişkiler bakımından farklı yere konumlanmaktadır. Kadınların hepsi evlidir, Koçerlerin biri hariç hiçbirinin Türkçe okuma yazması yoktur. Yerleşik Kürt kadınlara göre daha az politiktirler, mekânsal hareketleri ev ve mahalle ekseninde şekillenmektedir.

Şekil 1: Katılımcıların kod haritası⁵

Zorla yerinden edilme öncesinde her iki grup köy ve yayla hayatının zorluklarından bahsetmiştir. Yerleşik Kürtler bu zorlukları ifade ederken suyun olmaması, uzak alanlardan su taşımak zorunda kalınması, ev işlerinin ağırlığı ekseninde yoğunlaşırken, Koçerler için bu zorluklar okulun olmaması, yıl içinde göç edilmesi, odun toplanması, yemek yapılması, ekmek pişirilmesi, çobanlık yapılması, hayvanların sağılması, peynir ve yağ hazırlanması, çadırların her seferinde yeniden kurulması, çamaşır yıkamak ve yıkanmak için akarsuyun kenarına gidilmesi, karın eritilerek içme suyuna dönüştürülmesi gibi bir ekseninde yoğunlaşmaktadır.

⁵Havîn: 50 yaş, Türkçe okur-yazar değil, yerleşik Kürt
Fertzîne: 52 yaş, lise, yerleşik Kürt
Sarya: 38 yaş, Türkçe okur-yazar değil, Koçer
Helin: 49 yaş, Türkçe okur-yazar değil, Koçer
Lori: 36 yaş, Türkçe okur-yazar değil, Koçer

Kürt göçebe ve yerleşik kadınların işleri planlaması, bölmesi ve taktiklerle yönlendirilmesi statü elde etmelerini sağlamaktadır. İş yapmanın yanında iş yapmayı reddedebilme de kazandıkları bu statü ile ilgilidir (Yalçın-Heckmann, 1993: 281). Bu pazarlık kadınların tüketim kalıplarını da belirlemektedir. Bu zorluklara ilişkin söylemler kente göç ettirilme perspektifiyle ortaya çıkan söylemlerdir. Bu nedenle yerleşik Kürt ve Koçer kadınlar zorla yerinden edilme sonrası kentin zorluklarıyla karşılaşsalar da sonrasında işgücü piyasalarına eklenme ve kent yaşamının olumlu yönlerine erişebilmiştir. Kent yaşamında hala geniş akrabalık ağı içerisinde yaşansa da çekirdek aile ölçüsünde hanelere bölünmeleri kadınların kira göre sorumlu oldukları işlerin sayısını ve yoğunluğunu azalttığı gibi, artık geniş aile formatındaki bir evde yaşamamaları kadınların pazarlıklarının aile büyüklerine karşı değil ev içi ilişkilere göre şekillenmesine yol açmıştır. Her iki grup da kentle ve kentte olup bitenlerle başa çıkmak için güçlü dayanışma ağları kurmuş ve mekânsal olarak belli mahalleleri tercih etmiş ya da yeni mahalleler oluşturmuştur. Çağlayan'ın (2020) bu konudaki saha araştırmalarına yönelik bulguları durumu açıklar. Kadınlık, akrabalık ve kimlik gibi dayanışma ağları Kürt kimliğine dair siyasi bilincin gelişmesini ve buna bağlı olarak kolektif eylemlilikleri arttırmaktadır. Kürt kadınlar 1980'lerde tutuklu ve kayıp yakınlarını aramak için kamusal mekâna adım atmaya başladılar. Kamusal alana adım atmaları anne ve eş olma üzerinden, yani özel alana ait olduğu düşünülen roller üzerinden gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda siyasallaşma ve siyasal katılım ile birlikte kadının görünümü daha aktif özne, aktivist ve siyasetçi olarak değişmiştir. Bu siyasallaşma süreci tabana yayıldıkça mekâna ilişkin kazanımlar da artmaktadır. Bir katılımcının “Şimdi Kürtler çoğunlukla oralara, onlar yavaş yavaş Algül, Doğan, Kolaniye oralar hepsi Araplarındı” (Ferzîne) ifadesi, bir bakıma kentte mekân kazanılması sürecini anlatmaktadır.

Zorla yerinden edilme sonrası Siirt kentine gelen Koçer ve yerleşik Kürtler birçok şekilde ayrımcılık mekanizmalarına maruz kalmış ve ayrımcılıkla başa çıkma taktikleri geliştirmiştir. Bu ayrımcılık ve taktikler, yerleşik Kürt ve Koçer kadınlarda farklı şekillerde olmuştur. Korucu olmak istemeyenler zorla göç ettirildiği için göç etmenin kendisi doğrudan “terör” ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Kürtler “Kurdiye terörist” olarak adlandırılmıştır. Bir

katılımcının “İnsanlar başka gözle bakıyor mesela, acaba niye geldiler” (Havîn) ifadesi bunu açık eder. Göçle birlikte farklı gruplar arasındaki temas başlangıçta oldukça az olduğu için birbirini tanımama halleri belli mit ve varsayımların üretilmesini beraberinde getirmiştir. Bu temassızlık kentte gruplara ilişkin ortak kanının dolaşıma girmesine yol açmaktadır. Bu sebeple “başkalarından duyduğum kadarıyla, kimse onları sevmiyor” ifadesi sıklıkla kullanılmaktadır. Mahalle sınırlarının, yolların aynı zamanda etnik ve kültürel sınırlara karşılık gelmesi, grupların bir arada bulunmasına yol açmıştır. Böylece kentsel peyzajın görünümü de buna göre şekillenmiştir. Mekânsal birimler kültürün ve dilin yaşamasını sağladığı için doğuştan gelen bu özelliklerin içinde yaşamak diğer gruplar tarafından Koçer ve yerleşik Kürtlerin ırkçı oldukları varsayımını ortaya çıkarmıştır. Kürtçeden başka dil bilinmediği için Kürtçe konuşmak kimi zaman ırkçı olmakla eşdeğer görülmüştür. Farklı gruplar arasında temas arttıkça birbirini tanıma imkânı da ortaya çıkmaktadır. Fakat bu temas grubu kabul etme üzerinden gerçekleşmez. Kötü olduğu düşünülen özellikler tüm grubun özelliği olarak kabul edilirken bireysel temasta iyi görülen özellikler kişiye özgü olarak yorumlanmıştır. Grubun içinde iyi özelliklere sahip kişi bu defa Kürtlükten çıkarılarak yeniden konumlandırılmıştır. Araplar ile sosyalleşen bir katılımcıya günün sonunda, “zaten kız sen Kürt değilsin” demeleri bunun göstergesidir.

Kadınlar ayrımcılıkla başa çıkmak için belli taktikler geliştirmiştir. Bunun bir yolu da Arapların gözlemlenerek grubun birbirine sahip çıkma yollarının kopyalanmasıdır. Bir katılımcının “Onlar bizden daha çok tutuyorlar birbirlerini. Onlar birbirlerini bırakmazlar” (Havîn) şeklinde ifadesi diğerinden öğrenme olarak ele alınabilir. Buradan hareketle kente özgü dayanışma ağlarının güçlendirilmesi bir diğer taktiktir. Bizim bizden başka kimsemiz yok duygusu, bu dayanışma ağlarını güçlendiren bir duygudur. Dayanışma, belli mekânların tutulması ve meydanın boş bırakılmaması anlamına da gelmektedir. Çünkü hem göç öncesi hem de sonrasındaki deneyimler onlara mekânın önemini kavratmıştır: “Eğer sen onlara o meydanı boşaltırsan, meydanı onlara verirsen daha çok üstüne geleceklerdir” (Ferzîne). Üstüne gelinmemesi için meydanı boş bırakmamak konumlanmanın ve belirleyici olanın karşı grubun konumu olduğunu göstermektedir. Bu süreçte sınırlar keskin değildir, tanıyarak dışlama veya

öteki ile temas kurarak iktidarın çatlaklarını görebilmekle ilgili bir süreçtir. Bu sebeple sadece ayrımcılığı üretenler değil, ayrımcılığa maruz kalanların da karşı grup ile teması ve varsayımları vardır. Bunu aşmanın bir yolu empati geliştirmek olabilir. Bu empati eşit ilişki talep edilerek gösterilmektedir: “Sen beni dışlarsan ben seni daha çok dışlarım, sen de insansın ben de insanım, sen beni anlarsan ben de seni anlarım” (Ferzîne) ifadeleri bu talebin göstergesidir. Fakat kendilerinin “iyi” olduklarını ispat görevi de Kürtlere yüklendiği için bu konuda daha çok çabayı gösteren yine Kürtler olmuştur: “Onlar seni tanıdıkça pişman oluyorlar zaten. Hani biraz zaman tanıman lazım, karşıdaki başta, benle sen arkadaşız ilk başta birbirimizin nabzını yoklayacağız ondan sonra birbirimizle samimi olacağız” (Ferzîne). Bu samimiyet göstergesi bazen Kürt olmaya ilişkin kültürel özelliklerde uzaklaşmak anlamına gelirken kimi zaman katılımcıların Kürtçeyi saklamalarına ve kamusal mekânda gerekmedikçe konuşmamalarına yol açmaktadır. Burada gerçekleşen şey Kürtlerin Araplarla bu bağlamda temaslarında farklı bir benlik ve performans (Goffman, 2018) sergilemeleridir.

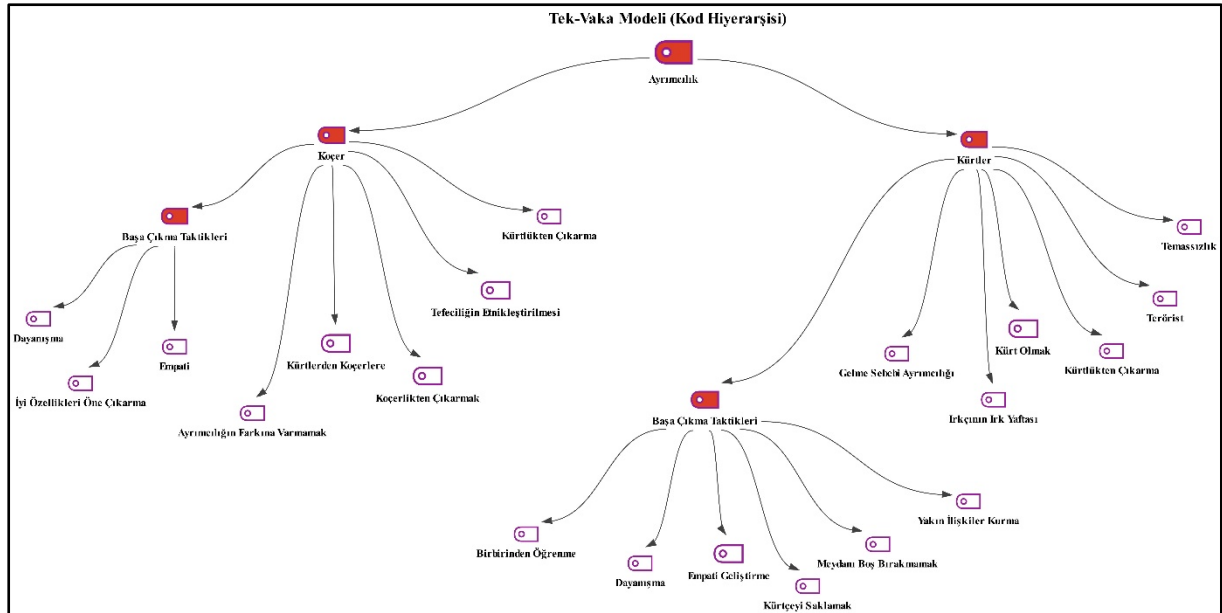
Koçerler de benzer ayrımcılığa maruz kalmaktadır; hatta yerleşik Kürtlerle karşılaştırıldığında bu oran artabilir. Kürtler, Araplar tarafından ayrımcılığa maruz kalırken Koçerler hem Araplar hem de Kürtler tarafından ayrımcılığın etkisinde bırakılmaktadır. Kürtler Kürtlükten çıkarılırken, Koçerler hem Kürtlükten hem de Koçerlikten çıkarılmaktadır. Koçerler hakkında konuşulurken, onlarla konuşulmaz çünkü görece az kültürel sermayeleri ve ev ile mahalle ekseninde mekân kullanımı sebebiyle bu konuşmalara cevap verecek araçları yoktur. Bu yüzden hemen tüm Koçer katılımcılar “bilmiyorum, kimse bizi dışlamadı, tanımıyorum” gibi cevaplar vermiştir. Kürtlerden farklı olarak Koçerlikten çıkarılmak “Koçerlere benzemiyorsunuz siz iyisiniz” (Sarya) şeklinde olmaktadır.

Hem Koçer kadınların ifadelerinden hem de yerleşik Kürt kadınların söylemlerinden yola çıkarak ayrımcılık söylemlerinin önemli bir kısmı yerleşik Kürtlerden Koçerlere yapılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Ermenilerden Araplara, Araplardan Koçerlere belli bir tarihsel ve ekonomi-politik çerçevede tefeciliğin bir geçişi olmuştur (Öksüz ve Deniz, 2020). Fakat şimdi bunu Koçerlerin yapması tefeciliğin etnik bir özellik olarak algılanmasına;

dolayısıyla Koçer kadınların da eşleri yüzünden damgalanmasına neden olmaktadır. Bir yerleşik Kürt katılımcının “Siirt Koçerlerinin çoğu şu anda yüzde sekseni hepsi tefeci olmuş” (Ferzîne) ifadesi hem Koçerliği tefecilik üzerinden etnikleştirmekte hem de Koçerliğe ilişkin ortak kanıyı beslemektedir.

Koçer kadınların ayrımcılıkla başa çıkma taktikleri, yoğunlukla dayanışma ve kendi kültür grubu içerisinde eylemekle ilgilidir. Çünkü onlar yerleşik Kürt kadınları gibi ayrımcılığa karşı taktikler geliştirebilme imkânlardan yoksundur ve ayrımcılığın görece iç içe geçmesi de onların taktik geliştirmesini zorlaştırmaktadır (Şekil 2). Nitekim Siirt kent merkezinde apartman dairesine taşınan Koçer bir katılımcının anlattıkları bu durumu desteklemektedir: “Apartman hayatına alışamadım, komşular bizden rahatsız oluyor, çocuklarımın çok gürültü yaptığından şikâyet ediyorlar. Eski mahallemize geri döneceğiz” (Sarya).

Şekil 2: Tek Vaka Modeli, Ayrımcılık ve ayrımcılıkla başa çıkma taktikleri

Ayrımcılığa ilişkin mesele ve taktiğin işleyip işlememesi grupların devletle kurduğu ilişkiler içinde gizlidir. Ayrımcılığı üretenin üretilene karşı görece üstünlüğü, bu sürecin kimin lehine

ya da aleyhine olduğunu belirlemektedir. Görüşmeye katılan kadınların devlete dair tahayyülleri çoğunlukla olumsuzdur. Katılımcılara göre devlet daha adaletli, kucaklayıcı, sosyal yönü yüksek bir aygıt olmalıdır. Bazı katılımcılar tarafından devlet ile erkeklik birleştirilerek “en büyük devletin erkek zihniyeti” olduğunu vurgulamaktadır.

Devlet algısının bu şekilde olduğu ve Siirt’te devletin çeşitli yüzleriyle karşılaşmak ancak kamusal mekâna çıkmak, belli kurumlarla etkileşimde bulunmakla mümkün olduğu için kadınların güvenli kabul ettiği ve bu ilişkilerin çok da olmadığı alanlarda kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca kamusal mekân baştan kurulurken ortaya konulan yeterlilikler, dil, cinsiyet, kimlik gibi kamusal mekânın kime göre dizayn edildiğini bize göstermektedir. Kamusal mekânın bu şekilde dışlamaya müsait olması kadınların eyleyebilecekleri alanları da sınırlandırmaktadır ki bu yüzden kadınlar kendi korunaklı bölgelerinde kalmayı yeğlemektedir.

Çalışmanın katılımcısı Koçer kadınlar gündelik yaşamda sadece ev ve mahalle mekânıyla ilişkili oldukları halde yerleşik Kürt kadınlar daha fazla siyasallaşma eğiliminde olduklarından ev, mahalle ve bir bütün olarak kent mekânını kullanmaktadır (Foto 1). Mekânlar ideolojilerle dolu (Soja, 2017: 112) olduğu için yerleşik ve Koçer Kürt kadınlar mekâna müdahalelerini yeniden bağlamsallaştırarak iktidara karşı farklı beşeri coğrafyalarda üretmektedir. Belli dışlanma mekanizmaları ile bir araya gelen grupların oluşturduğu mahalleler, devlet aygıtı tarafından kapılamayan fakat eylemeye imkân tanıyan bir mekândır. Bu kapılamayan mekânlar genişledikçe kamu idaresi bu alanlara kentsel dönüşüm, hastane ve emniyet müdürlüğü binası yapma gibi yollarla müdahale etmekte, hatta mahalleler, restorasyon sürecine sokularak soylulaştırılmaktadır. Koçer kadınların ev ve çevresindeki mahalleden dışarı çıkmaması, bu açıdan anlaşılabilir bir durumdur. Yerleşik Kürt kadınların daha kente yönelik mekânlarda eylemesi bir yandan siyasallaşmalarıyla diğer yandan da sorunlarla başa çıkma taktiklerinin Koçerlere göre çeşitli olması ve eylem rejimlerinin çeşitliliği ile ilgilidir. Kamusal mekâna dahil olmamak sadece devlet perspektifli olmayıp, aynı zamanda kadınların üzerindeki “erkek egemenliğinin” beklediği ve erkeklere göre düzenlenmiş normatif bir erkek ahlakı olan (Foucault, 2016: 131) namus kategorisi ile de ilgilidir. Nitekim en politik çizgiye

sahip katılımcının bile eyleme giderken erkek çocuğunu yanında götürmesinin arkasında bu norm yatmaktadır. Burada dikkati çeken şey, erkek çocuğun neler olup bittiğine, babasının (yani eşin) ve toplum adına vekâleten şahitlik edebilmesidir.

Sendika alemlerine gidiyordum basın açıklamasına gidiyordum, etkinliklere gidiyordum her gidişim de bir oğlumu beraberimde götürüyordum. Diyordum bunlar kız değil, yarın öbür gün bir konu olduğu zaman millet bu oğlana diyecek oğlum senin annen sabahtan akşama kadar erkeklerle öyle geziyor (Ferzîne).

Kadınlar hem kamusal hem de özel alanda bazı taktikler geliştirmek zorundadır. Kamusal taktikler çoğu zaman anlaşılabilir, çünkü kamusal alan politik alana karşılık gelir, tercihen içine girilir, özel alanın içine doğulur ve mahremiyetler iç içedir, daha az bilinendir. Fakat özel alan içindeki taktikler sadece “erkek egemenliğini kabul ediyormuş gibi eyleyerek güçlenme” şeklinde değil, aynı zamanda gündelik yaşamın içerisinde maruz kalınan ayrımcılığı ve dışlanmayı erkeklerle paylaşmamak suretiyle onun kavgaya karışmasını ve bazen hapse girmesini engelleme şeklinde olabilmektedir. Böylece kadınlar arasında bir taktik olarak “sessizlik kültürü” oluşmaktadır. Bu tür bir tutumun geliştirilmesinin altında yatan neden, onlar sessizliklerini bozdukları anda daha büyük bir haksızlığa maruz kalacaklarına dair içlerinde bir inanç beslemeleridir. Bu sessizlik sorumluluğunun kadın tarafından yüklenilmesinin nedeni erkeklerin kamusal mekânda, iş yerinde yaşadıklarının etkisiyle veya başka deyişle muktedirlere çok da gösteremedikleri tepkiyi akşam eve dönüldüğünde oradakilere göstermesiyle ilgilidir (Fanon, 2013). Hegemonik erkeklik oldukça kamusal olsa da (Cornell, 2016: 270) erkekler arasındaki etnisiteye bağlı hegemonya inşası Kürt erkek kamusallığını aşındırır. Kadınlar bu konuya ilişkin meseleleri erkeğe aktarmayarak hem eve yönelik “huzuru” korumakta hem de kendi taleplerini iletip pratik edebileceği bir ortam sağlamaktadır.

Sözü edilen sessizlik kültürü, bireysel olarak yaşanan bir süreç değil, kadınlar arasında dayanışmanın ve duygudaşlığın artmasına neden olduğundan kolektif bir süreçtir. Ortak hafıza ve deneyimler, bu sorunun dayanışma ile çözülebileceğini keşfetmelerini mümkün kılmıştır.

Anneler, kız çocukları, ablalar, kız kardeşler, kadın akrabalar, komşu kadınlar bu sürecin bir parçasıdır. Bir katılımcının şu ifadeleri kadınlar arasındaki bu tür bir dayanışmaya örnek oluşturmaktadır: “Bir ihtiyacım olduğu zaman önce anneme, kız kardeşime giderim. İnsan derdini önce annesine, kız kardeşine, kızına söyler” (Helin). Hatta kadınlar arasında duymazlıktan gel, kendini sağır et anlamında “Xwe kerr bike” ifadesinin kullanılması daha az zarar görmek için geliştirilen bir taktiktir.

Kadınların kamusal alana katılmasının bir yolu da alışveriş pratikleridir. Zorla yerinden edilme öncesinde kente gitmek ancak erkeklerin yapabileceği bir faaliyet olduğu için kadınların alışverişe katılması çok mümkün değildi. Böyle olduğu için de kadınlar kendi ihtiyaçlarını sipariş ederler, ancak erkekler eve döndüğünde bunların karşılanmadığını görürlerdi. Bu ihtiyaçları karşılamanın bir yolu, erkeklerden ihtiyaçtan daha fazlasını almalarını isteme olsa da esas yol, köylere ve mezralara gelen çerçiler aracılığıyla yağ, peynir, buğday, nohut karşılığında takas yoluyla ihtiyaçların karşılanması olmuştur. Bir katılımcının babası, “bir insanın karnı tok ve oturacağı bir minder varsa başka bir şeye ihtiyacı olmayacağı” ifade etmesi kadın olmaya ilişkin ihtiyaçlardan bihaber olduğunu göstermektedir. Erkeğin bu ihtiyaçları görmezden gelmesi, bilgisizlikten değil, kadınları ihtiyaçlar üzerinden disipline etme isteğinden kaynaklanmaktadır. İhtiyacından fazlasını söyleyerek ihtiyacı karşılama taktiği, kent hayatında da devam etmektedir.

Zorla yerinden edilme sonrası şehirdeki alışveriş pratikleri de değişmiştir. Alışverişin çoğunu hala erkekler yapsa da kadınlar da buna katılmaya başlamıştır. Fakat kadınlar yanlarına çocuklarını veya komşusunu alarak bir başkasının dolayısıyla bunu deneyimlemektedir. Kadının maddi olarak erkeğe hala bağımlı olması, göç öncesi taktiklerin sürdürülmesini sağlamaktadır. Göç süreci erkek otoriterliğini aşındıran bir süreçtir (Cornell, 2016: 186; Bozok, 2019). Bu sebeple kent yaşamı, kadınların erkeklerden bağımsız olarak para kazanabilecekleri kilo başı ceviz kırma, fıstık çatlatma gibi işler yapmalarının önünü de açmaktadır.

Kürt kadınların kültürel sermaye edinmeleri okul yoluyla olduğunda bu sefer farklı bir alanın içinde alanın gerektirdiği ve geçer akçe kabul ettiği kültürel sermaye sebebiyle Kürtlük üzerinden edindikleri kültürel sermayeleri geçersiz kılınmış ve zaten girmesinin zor olduğu kamusal hayata girişini daha da zorlaştırmıştır (Erel ve Açık, 2020). Kadınlara yönelik Kürt olma üzerinden dolaşıma sokulan cinsiyetçi ve ırkçı damgalar onların kamusal mekâna müzakereci olarak katılımını sınırlandırmıştır. Sınıfsal aidiyet, inanç, etnisite gibi unsurlar kadınların kamusal mekân kullanımını, biçimini ve süresini belirler (Cantek vd., 2014: 123-124). Kadınlar okul yoluyla kültürel sermaye edinmek istediklerinde çoğu zaman engellerle karşılaşır. Çünkü o yaşta kız zaten başarılı bir ev kadınıdır ve üstleneceği görevler ona öğretilmiştir (Bois, 1966: 43). Bunu aşma adına müzakere süreçlerine katılırlar: “Hafta sonu pamuğa gitme karşılığında 3 yıla kadar okumama izin verdiler. Biliyorlardı çünkü okula göndermeseler pamuk tarlasına adımımı atmayacaktım” (Araştırmacının deneyim ve gözlemleri).

Beden emeğini müzakereye katamayanlar müzakere sürecini ağlayarak elde etmeye çalışırlar. Fakat bu süreç doğrudan bir iyi niyet göstergesi olarak işlemez. Bir ay boyunca okula gitmek için ağlayan katılımcının ağlaması sebebiyle aile rezil olduğunu düşündüğü için ağabeyi “gönderin okula ne hali varsa görsün” diyerek izin verir. Okulların açılmasına yakın bir zamanda anne ve babası katılımcıyı yanına çağırarak ona;

“Okula gitmek istiyorsan git ama senin okul masrafını karşılamayacağız, okul kıyafetlerini almayacağız, kitaplarını temin etmeyeceğiz, ayrıca başörtü takacaksın, kendi başının çaresine bak” dediler. Ama ben de babama ‘üniversiteyi bitirdiğim gün dayattığın bu başörtüsünü çıkaracağım’ demiştim”(Araştırmacının deneyim ve gözlemleri).

Başörtüsünün müzakereye dahil olması ve kamusal mekâna, okula gitmek için gerekli olarak görülmesi sadece İslami bir perspektifle açıklanmaz. Bu aynı zamanda kadınlar için hareket alanını genişletmek, gitmek istediği yere gitmek, toplumda görünürlüğü ve dikkati azaltmanın

da bir yoludur. Liseye giden bir kız çocuğunun ergenlik döneminde gelişip serpilmesi çevrenin dikkatini üzerine çeker, bu dikkati azaltmak için kambur yürüme gibi taktiklerle birlikte başörtüsü bunu ortadan kaldırmaya yardımcı olur.

Kız çocuğun okula gidip gitmemesine erkek kardeşlerin söz hakkı olması veya eğitime ilişkin süreçlerde ailenin adaletsiz tutumları kadınlarda feminist bilincin gelişmesine de yardımcı olabilir. Örneğin yaşları birbirine yakın kardeşlerden erkek olan dershaneye gönderilirken, kadın gönderilmez. Bu eşitsizliği katılımcı şöyle ifade eder:

Değişmemden korkuyorlardı. Kızlar kaçırılıyor ya da kaçıyorlar veya erkek arkadaşı ediniyorlar diye. Bizim kültürümüzde okumak erkekler için hiç sıkıntılı değildi. Çünkü erkeklere değer veriliyordu. Ama okuma süreci kızlar için hiç kolay değildi (Araştırmacının deneyim ve gözlemleri).

Kadının eğitim yoluyla ataerkil normların dışına çıkacak olma endişesi kadının bununla başa çıkmak için belli ölçüde ataerkil sorumlulukları da yerine getirmesi gerekir. Fakat kadınlar bu süreçleri atlattıktan sonra elleri güçlendiğinde ataerkil rejime karşı duruşlarını daha büyük cesaretle ifade edebilmektedir. Böylece kadının elinin güçlenmesi eril restorasyon sürecine zemin hazırlar. Fakat burada erkeklerin gözünde kadınlığın güçlenmesi veya hakları olduğu fikri üzerinden süreç ilerlemez, aksine tekil bir kadının hakları olduğu düşünülür. Burada kadınlar arasındaki duygudaşlık ve dayanışma süreçleri devreye girerek müşterekleşme genişletilir. Çünkü kadın haklı olduğunu düşündüğü davasında taraftar toplayarak yalnızlığını giderir.

Kürt kadınların siyasallaşması zorunlu göçle birlikte artarken, farklı kadınlıklar farklı derecelerde siyasallaşmıştır. Buna sebep olan şey siyasallaşmanın kendisinin kriminalize edilmesidir. Bu kriminalleşmeye maruz kalmadan politikliği üretmenin başka yolları da düşünülebilir. Kürt kadınlarda politik mücadele için “kendini yeniden üretmek ve kayıpları telafi etmek için” daha fazla çocuk sahibi olma eğilimi de vardır (kayıp dönemlerde çocuk

sahibi olma için bkz. Carta vd. 2012). Fakat çocuk sahibi olmak sıklıkla ataerkil normların ve sorumlulukların üretilmesi olarak kodlanmıştır. Çünkü çocuk sahibi olmak erkekler için cinsel iktidar, ölümlü olmanın bir tesellisi olarak devamlılık sorununu ortadan kaldırır ve çocuk yoluyla dünya üzerinde kendilerinin ve imajlarını gerçekleştirme arzusunu oluşturur (MacKinnon, 2015). Bu durumda çocuk sahibi olmak ataerkil normlara boyun eğildiği izlenimi verse de aslında kadın çocuk yoluyla kendinden olanı çoğaltır ve sözünün gücünü çocuklar üzerinde arttırarak hane ve mahalledeki taraftarlarının sayısını da arttırmış olur. Kendi gücünü arttırırken aynı zamanda toplumsal beklentileri karşılar. Çünkü bir kadın toplumsal olarak beklentileri karşılıyorsa kadın olarak görülür (Stone, 2016). Kadın olarak itibar görmeyen anne olarak itibar görmeye başlar ve doğurur aynı zamanda baba oğulu karşı karşıya getirir (Berktaş, 2016). Burada erkek çocuk doğurmanın ayrı bir önemi vardır. Erkek çocuk kadının toplumda değerini arttırdığı gibi kimi zaman üzerine kuma gelmesini de engeller. Erken yaşta çocuk sahibi olmak daha erken dönemde kaynana olma ihtimalini artırır. Kadının yaşlanmasıyla artan statüsüne ek olarak toplumsal olarak kabul görmüş, annelik, anneannelik veya babaannelik statüsüne erken kavuşmak belli bir yaşı beklemeye gerek bırakmayabilir. Yaşlanmayla otoritenin devralınacağı beklentisi bir bakıma ataerkilliğin içselleştirilmesini destekler (Kandiyoti, 2015). Ayrıca çocuk bakımı tarlaya ilişkin işlerden daha kolay olduğu düşünüldüğü için çocuk bakmak kadınların evde kalmasına sebep olur. Çünkü kadın çocuk sayısını arttırdığı ölçüde güçlenir.

Gündelik yaşamın içinde kadınların geliştirdiği taktikler, müzakereler salt tek başına öğrenilen bir süreç değildir. Kürt feminist kadın hareketinin çabaları ve gündelik yaşamdaki eşitsizlikler üzerinde düşünme ve siyasallaşmayla kadınlar bu sürece dahil olmuştur. Feminizm üzerinden siyasallaşma sürecine giren kadınlar bu etkiyi kendi çevresine yayma çabasına girmektedir. Kadının siyasallaşması hareketliliğini arttırmış zaman ve mekândan bağımsız şekilde nerede olursa olsun “bunun davası farklı” (Çağlayan, 2006: 220) denilerek kamusal alandaki mevcudiyetini meşrulaştırmıştır. Siyasallaşma sürecine girmiş yerleşik Kürt bir katılımcının arkadaşlarının çoğunun siyasallaşmamış olması onu rahatsız etmektedir. Bunu aşma adına ciddi çabalar gösterilmektedir:

Mesela bu seferki yönetime üç dört Koçer kadın koyduk. Biz elimizden geldiği kadar bu kadınları evden çıkarmaya çalıştık. Yani o kadar mutlu oldular ki. Diyorlar bizim önceden bu kadar kendimize bir güvenimiz yoktu, şimdi artık bir kadın olduğumuzun farkındayız, bizim bir şeyler yapabildiğimizin farkındayız (Ferzîne).

Diğer kadınlar kolektif bir hareketin içine dâhil olduklarında “hep beraber mücadele etmemiz lazım” noktasında hemfikir olmaktadır. Kadına ilişkin meseleler yalnız erkeklerle ilgili değil aynı zamanda erkle-iktidarla ilgili olduğu için bu yöndeki bilinç yükselmesinin çapı süreç içinde genişlemektedir. Buradaki bilinç birlikte bilme şeklinde gerçekleşmektedir. Yani bilincin oluşması zihnin tek başına yaptığı bir şey değil gündelik yaşamın içindeki bilgi ağıyla etkileşime girerek birlikte bilme ile oluşan bir şeydir. Bu sebeple devletin hâkimiyeti altında olmakla erkek hâkimiyeti altında olmak benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Her haksızlık kadına yapılıyor, hem ailesinde hâkimiyet altında (daha aşağı konumda olmak) hem diğer taraftan da (devletin) hâkimiyet altındadır, ben sadece bunu görüyorum (Lorî). İster mahallede ister ev buluşmalarında olsun, ister “dedikodu” yaparken olsun kadın olmanın zorluklarına ve taktiklerine ilişkin bilinç kadınlar arasında yayılmaktadır. Aşağıdaki örnekte kadınlar birbirini ikna ettikten sonra, kocası da ikna edilmiştir:

Bir kadın mesela almış bütün çoluk çocuğunu gitmiş Ahlat’a domates toplamaya. E dedim Allah aşkına sen gittin domates toplamaya o şerefsiz nerededir. Vallahi dedi o şerefsiz evdedir. Bırak sen neden gidip çalışacaksın o çoluk çocuğu güneşin altında bekleteceksin üç dört ay, evinde uzaksın, o toprakta o tozda bu hastalıkta bu şeyde, neden o oturup yiyecek (Ferzîne).

Bilincin yayılmasına kimi zaman farklı kadınlar arasındaki farklı hakların varlığı da yardımcı olur. Bir katılımcının kadınlara miras konusunda Türk kadınların haklarından yola çıkarak Kürt kadınların da benzer haklara sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Kızları mesela evlendirdiğin zaman onu siliyorlar, mal mülk ne varsa erkeklere (Havîn). Burada görüldüğü

üzere Kürt kadın hem kimliğinin hem kadın olma halinin hem de tüm bunların kesişiminde yer alan noktalarla mücadele etmektedir. Bu perspektif kimi zaman kimliği de aşarak kadın olma halini kapsayarak müşterekleşir. Bu sebeple katılımcılar etnik kimlikten bağımsız tüm kadınların özgüvenli ve cesaretli olması gerektiğini savunur. Aynı şekilde tüm kadınların birbirine kenetlenmesi ve birbirini ezmemesi gerektiği düşünülür: “Ne olursa olsun bu bir kadındır, hemcinsimdir” (Ferzîne). Bu sebeple kadınların kadınlar arasındaki eksikliği kapatması gerektiği, daha güzel bir ortamın ancak böyle kurulacağı vurgulanır.

Kadınlar kendi mekânlarını kurmak isterken ortaya koydukları eyleme ve düşünme biçimleri gündelik yaşamlarında olup bitenleri yeniden yorumlamalarına sebep olmuştur. Zorla yerinden edilme öncesi emek süreçleri üzerinde fazla düşünmezken artık emeklerinin görünmez olduğunu ifade etmişlerdir: “Erkeğin kızın farkı bile var, kız diye değeri biraz düşüktür, erkek diye değeri yüksektir. İşte evde yaptığımız şeyler iş sayılmıyor” (Lorî). Düşünümselliği gündelik yaşamın farklı alanlarına doğru genişletmek gündelik yaşama etki eden alanların da yeniden yorumlanmasını ortaya çıkarmıştır. Bu alanlardan biri de din alanıdır; dinin yeniden yorumlanması İslami feminist bir damarın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Baba evinde olmasa bile en azından evlendikten sonra kendi organize ettiği eve bu perspektifi yansıtabilmektedir. Feminizm nüveleri bazı katılımcılarda kadın meselesini de aşarak doğa ve ekoloji perspektifi ile birleştirilmektedir.

Yani köyde yaşamak doğada yaşamak, ekoloji ile beraber olmak farklı bir duygudur. Sen yani ekoloji olarak bir köy hayatından ben şimdi de hayranım. Ama maalesef köylerimiz yakıldıktan sonra şehirlere göç, beton yığınların zeminlere esir kaldık, rehin kaldık. Yine kültürümüzü bırakmıyoruz. Yine ekolojimize sahip çıkıyoruz. Doğamıza, köyümüze, toprağımıza elimizden geldiği kadar yine sahip çıkacağız (Ferzîne).

Erkeklikten çıkarak nasıl ki erke bakmanın yolu açıldıysa aynı perspektifle ekolojiye ilişkin hassasiyetler de geliştirilmiştir.

Kadınlar kadın olmaya ilişkin algılarını belli temalarla sunmaktadır. Bu temalardan öne çıkan güçlü Kürt kadını imgesidir: “Kürt kadını çok emekçidir, iradelidir, güçlüdür. Ama mesela ne kadar acı yaşıyorsak o kadar çok hırslanıyorsun, o kadar çok ayaklarının üzerinde durabiliyorsun” (Ferzîne). Bu özdüşünsel geri dönüş özgür kadın imajını da beraberinde getirmiştir. Kimi katılımcılar güçlendikleri ölçüde hesap vermek zorunda değilim çizgisinde olabilmektedir. Fakat yine deneyime bağlı olarak bazı olumsuz kadın imajları da üretilmektedir. Kadınların tutsak olduğu, benzer toplumsal cinsiyet rejiminin üretilmesine destek olanlar için erkek zihniyetli kadınların olduğu, ifade edilir. Bunun böyle olmasının bir nedeni olarak kültürel sermaye eksikliği görülür. Eğitimleri olmadığı ölçüde üzerlerine baskının arttığı düşünülür. Kadınlar erkeklerle kendilerini karşılaştığında koşullar ne olursa olsun erkekliğin ancak kadın dolayımıyla olduğunun farkındadırlar. Bu sebeple bir katılımcı-: “Kadın yoksa erkek de yoktur diyorum. Zaten erkek yoktu” (Ferzîne) diyerek erkeğe meydan okur. Meydan okuma söylemsel olarak bu şekilde açıkça ifade edilmesinin arkasında uzun yıllar süren ataerkil pazarlık, kadın mücadelesi ve kadın restorasyonudur. Erkek çocuk doğurmaya uğraşmak, kadınlık kategorisinde işleri görürken dehlizleri yakalamak, cinselliği pazarlık konusu yapmak gibi süreçlerin ardından erkeğin restorasyonuna bir cevap olarak eşitlik ve hak talep etmek şeklinde kadın restorasyonu inşa edilmektedir.

Sonuç

Zorla yerinden edilme deneyimi derin acılara, eşitsizliklere ve travmalara sebep olsa da aynı zamanda siyasallaşma eğilimini güçlendirmiş ve ataerkil kodları sarsarak erkekliği birçok bakımdan krize sokmuştur. Bu kriz karşısında ataerkillik bir strateji olarak eril restorasyona girmiştir. Fakat kadınlar bu süreçte gündelik yaşamın içinde üretilen iktidara karşı yine gündelik yaşamın içinden taktikler üretmişlerdir. Bu taktikler kimi zaman ataerkil pazarlık yoluyla kimi zaman da kadın restorasyonu şeklinde olmuştur. Burada ataerkil pazarlık genel toplumsal cinsiyet rejimi içerisinde bir taktikken, kadın restorasyonu erkekliğin krize girdiği durumda kadınların krizin koşullarını yeniden değerlendirerek verdiği cevaba karşılık gelmektedir.

Yerleşik ve Koçer Kürt kadınlar zorla yerinden edilme öncesi ve sonrası farklı iktidar ilişkileri içerisinde eyledikleri için ataerkil pazarlık ve kadın restorasyonları da farklı olmuştur. Fakat bu fark kent mekânlarında farklı kadınlık hallerinin yan yana gelmesiyle aşılacaktır. Bu sebeple hem yerleşik hem de Koçer Kürt kadınlar geleceğe yönelik tahayyüllerini ifade ederken “geçmişten daha iyi, mücadeleye devam” kavramları altında birleşmişlerdir. Gitmekle kalmak arasında kalanlar ve geriye dönmek isteyenler olsa da sosyal, kültürel ve haklar anlamında güçlendikleri ölçüde bu imajları daha olumlu bir alana kaymaktadır.

Zorla yerinden edilme süreci farklı gündelik yaşam deneyimlerini karşılaşma üzerinden kente dahil ederek kentsel mekânı biçimlendirmiş ve değiştirerek siyasallaştırmıştır. Grupların birbiriyle ilişkisi devlet, toplumsal cinsiyet rejimi, mahalle, hane gibi makro ve mikro iktidar üretimleri tarafından belirlenmiştir. Bu iktidar üretimleri kadınlar tarafından sürekli bozulmuş, maskesi düşürülmüştür. Kadınlar gündelik yaşamı değiştirme arzusuyla farklı bir gündelik yaşam kurmak istediklerini açık etmektedir. Kadınlar kendilerine dayatılan egemen anlayışları, dini, kültürü, ideolojileri açık veya gizli bir şekilde yerinden etmektedir. Gündelik yaşam içindeki kadınlar kendini güçlendirmek için mekânı ve kullanım usullerini değiştirmektedir. Bu mekân kimi zaman konutun labirentleri, balkon, evin avlusu, mahalle olurken kimi zaman da bütün bir kenttir. Bu taktikler ve kadın restorasyonu Arapların gözünden Kürtlerin güvenilmez olduğu perspektifini üretse de, bunlar esasen taktiği sergileyenin bir özelliği değil taktiğin sergilendiği sosyo-mekânsal bağlamın özellikleridir. Bu taktiksel tavırların en güçlü yanı muktedirlerin düzeni içinde, ondan uzaklaşmadan yapılabilmesidir. Hem soyut olarak uzaklaşmadan hem de somut olarak bazen yatak odasında yan yana durarak. Süreç içinde yerleşik ve Koçer kadınların kazandıkları konumlar ilişkilerin biçimi ve yoğunluğu tarafından belirlenmeye başlamıştır. Kadınlar zorla yerinden edilme deneyimleri ve Kürt kadın hareketinin etkisiyle siyasallaştıkça sahip oldukları dayanışma ağları ve sermayeleri artmakta bu da eylem rejimlerini çeşitlendirmektedir. Başlangıçta kadınların eylemliliğini azaltan bir faktör olarak gözüken etnik, dilsel kimlikler süreç içerisinde onların güçlü yönlerine dönüşmüştür. Siyasallaşma ile birlikte kadınlar adaletsizliğin olduğunu ve bunun nereden kaynaklandığını tespit edebilmiş ve daha eşit koşulların olabileceğini düşünerek bilinç

geliştirmişlerdir (Çağlayan, 2006: 47). Taktikler ve kadın restorasyonu ile ortaya çıkmaktadır ki iktidar ve hâkimiyet ne kadar çok boyutlu olursa olsun asla mutlak değildir ve her zaman direniş tarafından koşullanır. İktidar ne kadar güçlü ve pervasız olursa olsun, iktidarın kendini üretme koşulları bize bağlıdır; bizim korkularımızla, bizle kurduğu ilişkiye katılmamız yoluyla yeniden üretilir (Hardt ve Negri, 2020: 48). Yerleşik ve Koçer Kürt kadınlar iktidarın onlarla kurmak istediği ilişki tarzını reddetmekte ve farklı tarzda ilişki geliştirmektedir.

Bu çalışmada coğrafyacı olarak bizler yerleşik ve Koçer Kürt kadınların gündelik yaşamına ilişkin bazı kesitler sunduk. Feminist coğrafya perspektifiyle ileri çalışmalarda Kürt veya Koçer bir kadının girebildiği farklı sosyo-mekânsal bölgeler tespit edilerek sergiledikleri taktik ve performanslar takip edilebilir. Ataerkil toplumsal rejime karşı sergilenen taktiklerin bazıları yine ataerkil sisteme hizmet edebilir. Bulgular kısmındaki yaşa bağlı otorite kazanma gibi. Fakat burada kadının otorite kazandıktan sonraki performansının ve eylem rejimlerinin kadınlığın yararına olup olmadığına veya ataerkil normları sarsıp sarmadığına dikkat edilebilir. Bunun yanında zorla yerinden edilme ve Kürt kadın hareketinin Kürt erkekliğini nasıl krize soktuğu ve erkeklerin nasıl bir restorasyon süreçlerine girdikleri daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilmeye muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- Akış, T. (2017) *Gündelik Hayat ve Kentsel Mekân: Yüksel Yaya Bölgesinde Yürümek*. Sargın, G. A. haz. *Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları: 77-118.
- Bennett, A. (2013) *Kültür ve Gündelik Hayat*. Çev. N. Takdoğan, B. Şenel & U. Y. Kara. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Berktaş, F. (2016) *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Biçim, H. (2012) *Zorunlu Göç, Göçebelik ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Bois, T. (1966) *The Kurds*. Beirut: Khayats.
- Bozok, M. (2019) Göç sonucu yaşanan erkeklik krizlerinin bir yüzü olarak erkekliğin kaybı. *Journal of Economy Culture and Society*, (60): 171-185.
- Cantek, F. Ş., Ulutaş, Ç. Ü. & Çakmak, S. (2014) Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal ile Özel 'Ara'sında Kalanlar. Cantek, F. Ş., haz. *Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları 121-161.
- Carta, G., D'Alfonso, A., Colagrande, I., Catana, P., Casacchia, M. & Patacchiola, F. (2012) Post-earthquake birth-rate evaluation using the brief cope, *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, 25(11): 2411-2414.
- Cornell, W. (2016) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev. C. Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağlayan, H. (2006) *Feminist Perspektiften Kürt Kadın Kimliğini Üzerine Niteliksel Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Çağlayan, H. (2020) *Kurdish Women Talk: Narrations Through Everyday Life, Women in the Kurdish Movement Mothers, Comrades, Goddesses* İçinde. Berlin: Springer Nature: 155-206.
- Dağ, F. (2019) *Koçer (Kürt- Göçebe) Kadınlarının Sosyal Konumu: Siirt İli Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

De Certeau, M. (2008) *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev. L. Aslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi.

De Certeau, M., Giard, L., & Mayol, P. (2015) *Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri*. Çev. E. Ataçay. Ankara: Dost Kitabevi.

Deniz, A. (2017) Kesişen Kimlikler Ekseninde Bir Konum Tartışması: Bir Kadın Araştırmacının Türkiye’de Yaşayan Rus Göçmen Kadınlarla Karşılaşmasından Notlar. *Fe Dergi*, 9(1): 11-26.

Eagleton, T., & Bourdieu, P. (1992) Doxa and Common Life. *New Left Review*, 191(1): 115- 122.

Erel, U. & Acik, N. (2020) Enacting Intersectional Multilayered Citizenship: Kurdish Women’s Politics. *Gender, Place & Culture*, 27(4): 479-501. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2019.1596883>

Ertürk, Y. (1993) Doğu Anadolu’da Modernleşme ve Kırsal Kadın. Tekeli, Ş. haz. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde. 177-186. İstanbul: İletişim Yayınları.

Fanon, F. (2013) *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev. Ş. Süer. İstanbul: Versus Kitap.

Foucault, M. (2016) *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H. Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Galip, Ö. B. (2021) Moveover? Feminist Reading of Academic Writing on Kurdish Women. *Asian Journal of Women’s Studies*, 27(4): 509-529. <https://doi.org/10.1080/12259276.2021.1993599>

Goffman, E. (2018) *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. B. Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.

Gramsci, A. (2020) Selections from the Prison Notebooks. Haz. T. Prentki & N. Abraham *The Applied Theatre Reader* içinde. Londra: Routledge: 141-142.

Hardt, M., & Negri, A. (2020) *Çokluk*. Çev. B. Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Highmore, B. (2002) *Everyday Life and Cultural Theory: An Introduction*. Londra: Routledge.

Kandiyoti, D. (1988) Bargaining with Patriarchy. *Gender & Society*, 2(3): 274-290.

Kandiyoti, D. (2016) Locating the politics of gender: Patriarchy, neoliberal governance and violence in Turkey, *Research and Policy on Turkey*, 1(2): 103-118,

Kandiyoti, D. (2015) *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Keneş, H. Ç. (2019) Türkiye’de Zorunlu Göç Mağduru Çocuklar: Çatışmalar ve Yıkımlar Nedeniyle “Kendi Evinde Mülteci Olmak”. *Mülkiye Dergisi*, 43(3): 625-656.

Lefebvre, H. (2013a) *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2013b) *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.

MacKinnon, C. A. (2015) *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. T. Yöney & S. Yücesoy. İstanbul: Metis Yayınları.

Nilsson, M. (2018) Kurdish Women in the Kurdish–Turkish Conflict–Perceptions, Experiences, and Strategies. *Middle Eastern Studies*, 54(4): 638-651.

Öksüz, M. (2020) Bilimsel Körlükten Zorla Yerinden Etmeye: Siirt’teki Koçerlerin Etnikleşme Süreci. *Toplum ve Bilim*, 152: 104-134.

Öksüz, M., & Deniz, A. (2020) Capital, Power and the City: Understanding the Political-Economy and Spatiality of Usury in Siirt. *International Journal of Geography and Geography Education*, 42: 291-302. <https://doi.org/10.32003/igge.715795>

Öksüz, M., & Kucak, Ö. (2019) Ölüm Mekânından Hayata Bakış: Siirt Kent Mezarlıkları Üzerinden Demografiyi Anlamak. *Sosyoloji Dergisi*, 39: 1-32.

Öksüz, M., & Özgür, E. M. (2021) Emeğin Etnikleşmesi ve Feminizasyonu: Çay Tarımında Kadın ve Gürcü Emeği. *Coğrafya Dergisi*, 43: 55-75. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2021-845700>

Özgen, N. (2007) Devlet, Sınır, Aşiret: Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası, *Toplum ve Bilim*, 108: 239-261.

Rose, G. (1997) Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*, 21(3): 305-320. <https://doi.org/10.1191/030913297673302122>.

Scott, J. C. (1985) *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, Connecticut, U.S.: Yale University Press.

Soja, E. W. (2017) *Postmodern coğrafyalar: eleştirel toplumsal teoride mekânın yeniden ileri sürülmesi*. Çev. Y. Çetin. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Stone, A. (2016) *Feminist felsefeye giriş*. Çev. B. Tanrıseven. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Tekin, F. (2011) Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25: 91-100.

Toprak, M. (2023) *Bir Mekânın Gündelik Hayatı: Farklılıklarla Yaşayabilmek*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Tuncel, G. & Gündoğmuş, B. (2013) Güneydoğuda Yaşanan Köy Boşaltma Hadiselerinin Siyasal Yansımaları ve Şırnak İl Ölçeğindeki Seçmen Tercihine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44): 234-254.

Üstündağ, N. (2019) Mother, politician, and guerilla: The emergence of a New political imagination in Kurdistan through women's bodies and speech. *Differences*, 30(2): 115-145. <https://doi.org/10.1215/10407391-7736077>.

Valentine, G. (2007) Theorizing and researching intersectionality: A challenge for feminist geography. *The professional geographer*, 59(1): 10-21. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9272.2007.00587.x>

Wacquant, L. J. (2011) *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*. Çev. M. Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Yalçın-Heckmann, L. (1993) Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı Göçer Toplumlarda Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Stratejileri. Tekeli, Ş. haz. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde. 277-290. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüceşahin, M. M. & Özgür, E. M. (2006) Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2): 15-35. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000068